

Grzegorz Chajko

ORCID: 0000-0003-1630-0078

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Epitafia i tablice pamiątkowe ufundowane w kościele i klasztorze oo. Bernardynów we Lwowie w XIX i XX wieku. Inicjatorzy, realizacja projektów i problematyka dokumentacyjna

**Epitaphs and Memorial Plaques Founded
in the Church and Monastery of the Bernardine
Fathers in Lviv in the 19th and 20th Centuries.
Originators, Project Implementation and
Documentation Issues**

Abstrakt

W dotychczasowej popularyzacji wiedzy oraz w badaniach naukowych nad dziejami kościoła oo. Bernardynów we Lwowie dużo miejsca poświęca się ogólnej historii i walorom artystycznym zabytku. W przypadku epitafiów i tablic pamiątkowych zwraca się przede wszystkim uwagę na ich stan zachowania i wygląd, z pominięciem informacji o okolicznościach powstania i fundacji. Niniejszy artykuł uzupełnia tę lukę i przybliża na podstawie zachowanej dokumentacji archiwalnej okoliczności ich wmurowania,

nazwiska fundatorów i charakterystykę dokumentacji w odniesieniu do epitafiów i tablic wykonanych w XIX i XX wieku. Jak dotąd aspekt ten oraz dokumenty nie były przedmiotem analiz i publikacji.

Słowa kluczowe: Polska, Lwów, bernardyni, epitafia, tablice pamiątkowe

Abstract

To date, in the popularisation of knowledge and in research into the history of the Church of the Bernardine Fathers in Lviv, much attention is paid to the general history and artistic qualities of the monument. In the case of epitaphs and memorial plaques, attention is paid primarily to their state of preservation and appearance, while information on the circumstances of their creation and foundation is omitted. This article fills this gap and, on the basis of the surviving archival documentation, brings closer the circumstances of their erection, the names of the founders and the characteristics of the documentation with regard to epitaphs and plaques made in the 19th and 20th centuries. So far, this aspect and the documents have not been analysed and published.

Keywords: Poland, Lviv, Bernardines, epitaphs, memorial plaques

Kościół oo. Bernardynów we Lwowie zalicza się do grupy najważniejszych i najbardziej rozpoznawalnych zabytków architektury miasta. Na taki stan rzeczy składa się kilka czynników, a zwłaszcza unikalna architektura i wystrój wewnętrzny świątyni oraz zachowany niemal w komplecie od czasów II wojny światowej wystrój ociekający bogactwem sztuki baroku. Z tych to względów obiekt ten cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem turystów, historyków sztuki oraz badaczy dziejów. Informacje na temat świątyni można bowiem znaleźć niemal we wszystkich przewodnikach, opracowaniach naukowych i ikonograficznych dotyczących zabytków miasta Lwowa.

Problematyka epitafiów i tablic zdobiących wewnętrzne ściany kościoła również znajduje się w centrum uwagi autorów różnego rodzaju publikacji, przy czym w ich opisach dominuje ich zwykła prezentacja bądź też charakterystyka ukierunkowana na wartość ikonograficzną i artystyczną¹, z pominięciem informacji na temat okoliczności ich powstania,

1 Np.: Franciszek Barański, *Przewodnik po Lwowie* (Lwów: nakł. Księgarni H. Altenberga, 1904), 34; Norbert Golichowski, *Kościół oo. Bernardynów we Lwowie* (Lwów: druk Wł. Łozińskiego, 1911), 37–45; Mieczysław Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie* (Lwów: Książnica Atlas, 1925), 99; Andrzej Betlej, *Kościół p.w. św. Andrzeja*

inicjatorów wykonania i wykonawców oraz samych projektów. Zjawisko to wynika zapewne z faktu, iż aspekt ten nigdy nie był zresztą przedmiotem badań i prezentacji, dlatego też niniejszy artykuł ma w swoim zamierzeniu tę wyraźną lukę uzupełnić.

W kilkunastuletniej historii kościoła bernardynów lwowskich z pewnością istniał szereg epitafiów i tablic pamiątkowych, które jednak wskutek zmian wystroju świątyni po pewnym czasie usuwano lub przenoszono. Praktyka ta nie była odosobniona, bowiem stosowano ją powszechnie w świątyniach na ziemiach polskich. W kościele lwowskich bernardynów w okresie przedrozbiorowym ufundowano zachowane do XIX i XX w. trzy tablice: informacyjną o początkach istnienia oo. Bernardynów we Lwowie (barokowa w prezbiterium), Zofii Bronowskiej z 1678 r., odkrytą w 1904 r. za stallami i przeniesioną na ścianę w krużganku, oraz Ludwika Kalinowskiego (zm. 1765). W XIX i XX w. doszły do nich kolejne: Miecysława Romanowskiego (zm. 1863), Stanisława Pilata (zm. 1868), Probusa Barczewskiego (zm. 1884), Franciszki Dunin-Borkowskiej (1892), Emila Tarnawskiego (1892), Kornela Ujejskiego (1897), Zygmunta Samolewicza (1900) oraz Jana Fryderyka Sapięhy (1905)². Ponadto istniały także inne tablice, które umiejscowiono poza ścisłym wnętrzem świątyni. Zaliczały się do nich te upamiętniające: Stanisława Wyżyckiego – z 1680 r. na fasadzie kościoła, Romualda Traugutta – z 1924 r. na ścianie dzwonnicy oraz Oswalda Balzera – z 1935 r. przy wejściu do tzw. Archiwum Bernardyńskiego.

W przypadku umieszczania tablic i epitafiów we wnętrzach świątyń archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego nie wymagano do II połowy XIX w. specjalnych zezwoleń poza zgodą proboszcza, a w przypadku zakonnych – aprobaty miejscowego przełożonego konwentu. Sytuacja ta we wspomnianej archidiecezji uległa zmianie najpierw 30 kwietnia 1877 r., kiedy to abp Franciszek Ksawery Wierchlejski wydał zarządzenie nakazujące rządcom kościołów wszelkie odnowienia wewnątrz konsultować z konserwatorem zabytków, a w przypadku usuwania elementów zabytkowych uzyskać także zgodę lwowskiego Konsystorza. Jego następca abp Seweryn Morawski wprowadził 21 czerwca 1888 r. kolejne rozporządzenie nakazujące tym razem rządcom kościołów, aby w przypadku fundacji nowych pomników, epitafiów i tablic oprócz osobistej zgody

---

Apostoła i klasztor OO. Bernardynów, w Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, red. Jan K. Ostrowski, cz. 1: *Kościół i klasztor Lwowa z okresu przedrozbiorowego* (2), t. 20 (Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2012), 48–50.

2 W niniejszym artykule pominięto prezentację treści epitafiów i ich analizy artystycznej ze względu na liczne publikacje na ten temat.

gospodarza obiektu uzyskali taką samą od Konsystorza Metropolitalnego we Lwowie i urzędu konserwatorskiego. Regulacja ta miała szerokie podłoże. Przede wszystkim w zamierzeniu aktotwórcy miała ona ukrócić samowolę, która powodowała, że w dotychczasowej praktyce niejednokrotnie zdarzało się, że ufundowane tablice charakteryzowały się szpetotą w wykonaniu albo dotyczyły osób, których związek z Kościołem lub zasługi dla niego okazywały się wątpliwe. Hierarcha jednak nie zamierzał ingerować w te już wmurowane, ale ustanowić pewien wyznacznik na przyszłość. Wiązało się to również z troską o zabytki, świadomością społeczną i zdyscyplinowaniem fundatorów epitafiów, którzy stosowali różne formaty tablic, bez zachowania stylu, niszcząc przy okazji montażu niejednokrotnie cenne freski i inne detale architektoniczne. Każdorazowa osoba starająca się o zgodę Konsystorza była zobowiązana do przedstawienia dokładnego rysunku z wymiarami i charakterystyką materiału do jego wykonania, dokładnego tekstu napisu, szczegółowego opisu miejsca lokalizacji w świątyni, imion i nazwisk inicjatorów, ofiarodawców, rzeźbiarza lub kamieniarza, funduszu finansowego na utrzymanie i ewentualne odnowienie, zgodę rządcy kościoła oraz pisemną zgodę konserwatora zabytków³.

Omawiane zarządzenie ważne jest również z punktu widzenia analizy historycznej epitafiów w bernardyńskiej świątyni, bowiem w Aktach Konsystorskich gromadzonych w kancelarii rzymskokatolickiego Konsystorza we Lwowie nie zachowały się podania na ten temat sprzed 1888 r., a także nie ma po nich śladu w indeksach do tychże akt. Z tego też względu nie sposób odnaleźć informacje na temat fundatorów i okoliczności wmurowania płyt pamiątkowych. Być może pisemne wnioski kierowano do przeora klasztoru lub uzgadniano to ustnie, ale w zachowanym zbiorze akt klasztoru oo. Bernardynów we Lwowie również nie można ich znaleźć. Z tego też powodu nie sposób ustalić bliższych okoliczności fundacji tablic poświęconych Mieczysławowi Romanowskiemu, Stanisławowi Pilatowi⁴ i Probusowi Barczewskiemu⁵.

3 „Umieszczanie samowolne pomników i tablic pamiątkowych w kościołach i kaplicach publicznych wzbронione”, Lwów, 21 VI 1888, *Kurenda* 8 (1888): 58.

4 Jest już wymieniana w przewodnikach lwowskich w 1875 r. Antoni Schneider, *Przewodnik po Lwowie* (Lwów: nakł. księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1875), 65.

5 Według informacji zawartych w publikacjach z II poł. XIX w. można dokonać ich przybliżonej datacji. W 1871 r. w świątyni miała znajdować się tylko tablica Ludwika Kalinowskiego i na fasadzie Stanisława Wyzyckiego. W 1884 r. podawano, że dodatkowo są te upamiętniające Stanisława Pilata i Mieczysława Romanowskiego. W 1894 r. wymieniana jest tablica Probusa Barczewskiego. Ta ostatnia musiała powstać niebawem po jego śmierci, prawdopodobnie w 1887 r., gdyż w swoim testamentie zapisał on 12 tys. zł reńskich zakonowi oo. Bernardynów we Lwowie pod warunkiem m.in. „umieszczenia

Spśród zachowanej dokumentacji pod względem chronologicznym fundacji, a także bogactwa informacji najlepiej przedstawia się sprawa epitafiów Franciszki Dunin-Borkowskiej i Emila Tarnawskiego z 1892 r., które zachowały się wraz z cennymi projektami. W tymże bowiem roku do kustosa lwowskiego konwentu oo. Bernardynów wpłynęły dwa wnioski o umieszczenie wewnątrz świątyni pamiątkowych tablic. Jako pierwszy w dniu 12 stycznia 1892 r. zwrócił się z prośbą Jerzy hr. Dunin-Borkowski⁶, prosząc zakonników o zezwolenie na umieszczenie epitafium z marmuru karraryjskiego poświęconego jego babce śp. Franciszce z Dzieduszyckich Dunin-Borkowskiej, zmarłej 18 marca 1852 r. we Lwowie. Wnioskodawca argumentował następująco swoje podanie, przypominając jej zasługi:

Śp. Babka moja i jej mąż śp. Franciszek szczylicili się przez szereg lat pobytu i stałego zamieszkania we Lwowie przynależnością swą do tradycyjnej staropolskiej parafii Czcigodnego Konwentu, przez który to okres czasu odwzajemniając godne postępowanie i tradycyjne duchowe zabiegi Czcigodnego Konwentu względem parafian, wspierali szczerze tenże konwent materialnie i to zawsze przez swego spowiednika, jakiego również w osobie jednego z Czcigodnych Księży Konwentu mieli. Postępując zawsze w sposób podniosły, tj. czyniąc ofiary, dawali je bez poprzedniego czynienia jakichkolwiek warunków wypełniania następnego obowiązków [sic!] za vota poczynione. Stosunek śp. Babki mej do Czcigodnego Konwentu wzbudził należytny szczególniejszy afekt do tegoż u całej mojej Rodziny i tak: córka mej Babki śp. Ludwika Niezabitowska czyniła więcej votów a mianowicie poprawiała dla Czcigodnego Konwentu w czasie życia

---

w kościele wmurowanej tablicy marmurowej ze szczegółowym wypisaniem na niej nazwisk członków rodziny Barczewskich we Lwowie pochowanych”. Antoni Schneider, *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym* [...], t. 1 (Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1871), 65; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski (Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1884), 516; „Testament Probuse Barczewskiego”, *Kurier Polski w Paryżu* 23 (1884): 2; *Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej* (Lwów: druk Wł. Łozińskiego, 1894), 140; Golichowski, *Kościół oo. Bernardynów*, 44.

- 6 Jerzy Dunin-Borkowski (1856–1908) – absolwent prawa na wydziałach prawniczych na Uniwersytecie w Innsbrucku oraz Wiedniu, poseł do Rady Państwa w Wiedniu, członek Rady Miasta Lwowa, właściciel dóbr oraz prezes rady powiatu trembowelskiego, prezes Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego i trembowelskiej Kasy Oszczędności, honorowy obywatel m.in. Trembowli i Zbaraża, badacz heraldyki polskiej, autor m.in. *Rocznika szlachty polskiej* oraz *Spisu nazwisk szlachty polskiej*. „† Jerzy Dunin hr. Borkowski”, *Gazeta Lwowska* 246 (1908): 4; Jerzy Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich* (Lwów: nakł. Księgarni H. Altenberga, 1908), 244–245.

swego wiele aparatów kościelnych, jak np. wspaniałe ornaty itp. rzeczy – słowem od chwil stosunku moich Dziadostwa do Czcigodnego Konwentu cała Rodzina moja szczególniejszym pietyzmem i afektem pała do Czcigodnego Konwentu⁷.

Jerzy Dunin-Borkowski, składając pismo, był już najwyraźniej pewny akceptacji pomysłu, gdyż już uprzednio polecił wykonanie projektu oraz samego epitafium lwowskiemu artyście rzeźbiarzowi Julianowi Markowskiemu. Wspominał też przy tym o „wiadomym filarze nawy kościelnej”, gdzie miało być ono umieszczone, co wyraźnie wskazuje na możliwość poczynionych już uzgodnień z zakonnikami⁸.

Ponad dwa miesiące później, 22 marca 1892 r., Dyskretorium oo. Bernardynów we Lwowie, przy akceptacji prowincjała, wydało pozwolenie na zamontowanie epitafium. Zaznaczono jednak wyraźnie, że jego lokalizacja ma być

w miejscu wskazanym przez o. kustosa konwentu, a nie na malowidłach pobożnych i bez ich uszkodzenia oraz, że konwent oo. Bernardynów nie będzie ponosił nigdy żadnych kosztów na wmurowanie tego epitafium, ani jego reparacje w razach jakiego bądź uszkodzenia, tylko to ciążyc ma na familii hrabiów Dunin Borkowskich, jak niemniej wszelkie koszty restauracji ściany, gdyby takowa przez obciążenie epitafium podległa uszkodzeniu⁹.

Nazajutrz, 23 marca, zakonnicy przesłali całość dokumentacji do miejscowego Konsystorza Metropolitalnego z prośbą o ostateczne zatwierdzenie inwestycji i otrzymali je pięć dni później¹⁰.

Powyższe daty procedowania sprawy z marca 1892 r. pozostają wspólne względem kolejnego równoległego wniosku o wmurowanie tablicy epitafijnej w kościele oo. Bernardynów we Lwowie. W dniu 18 lutego t. r.

7 Archiwum Lwowskiej Kurii Metropolitalnej we Lwowie – obecnie Archiwum im. abp. Eugeniusza Baziaka przy Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (dalej cyt.: ALKMK), Akta Konsystorskie, sygn. 551, Pismo Jerzego hr. Dunin-Borkowskiego do Konwentu oo. Bernardynów we Lwowie, Lwów 12 I 1892.

8 *Ibidem*; Projekt epitafium autorstwa Juliusza Markowskiego – patrz aneks fotograficzny do niniejszego artykułu.

9 ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 551, Decyzja Dyskretorium oo. Bernardynów we Lwowie, Lwów 22 III 1892.

10 ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 551, Pismo kustosa konwentu oo. Bernardynów we Lwowie o. Bonifacego Jastrzębskiego do Konsystorza Metropolitalnego we Lwowie, Lwów 23 III 1892 [zezwolenie tegoż na odwrotnej stronie pisma]; Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie (dalej: APB), sygn. XXII-1-2, 1039, Pismo Konsystorza Metropolitalnego do o. Bonifacego Jastrzębskiego kustosa konwentu we Lwowie, Lwów 28 III 1892.

skierowała bowiem do zakonników pismo Ludwika Tarnawska – wdowa po starszym radcy magistratu lwowskiego Emilu Tarnawskim¹¹. W swojej prośbie napisała o mężu:

Odnaczył się pracowitością z poświęceniem dla dobra miasta. Jako szef biura wojskowego dobrą radą dla młodzieży powołanej do wojska, życzliwy, bezinteresowny, prawdziwy przyjaciel ludzkości, pobożny chrześcijan[in], prawy syn Ojczyzny – wszyscy znali go takim i kochali¹².

Do podania, wzorem hr. Borkowskiego, dołączyła projekt epitafium autorstwa Juliana Markowskiego¹³.

Obradujące w dniu 22 marca 1892 r., Dyskretorium oo. Bernardynów we Lwowie, przy akceptacji prowincjała, również wydało pozwolenie na zamontowanie epitafium zgodnie ze wskazaniem o. kustosa, ale mniej restrykcyjnie potraktowało problem kosztów inwestycji. Zapisano jedynie, że „wszelkie koszta umieszczenia tablicy, reparacje jej w razie uszkodzenia i reparacje ściany z powodu umieszczenia lub obciążenia tablicą kiedykolwiek się okazały, ponoszone były przez rodzinę śp. Emiliany Tarnawskiej”¹⁴. Decyzja, przekazana wspólnie ze sprawą Jerzego Dunin-Borkowskiego, została również przez Konsystorz pozytywnie rozpatrzona¹⁵, a epitafium zdobi lwowską świątynię do dnia dzisiejszego.

Podobnie pozytywnym rezultatem zakończyła się inicjatywa Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” we Lwowie, które tuż po śmierci Kornela Ujejskiego zaplanowało uczcić pamięć wielkiego poety. W tym celu zorganizowało ono w poniedziałek 25 października 1897 r. nabożeństwo żałobne za spokój jego duszy połączone z uroczystością odsłonięcia okolicznościowej tablicy w kościele oo. Bernardynów. Organizatorzy, z powodu niewiedzy, nie wystąpili zgodnie z okólnikiem abp. Morawskiego najpierw o zgodę na jej montaż, ale wmurowali ją od razu w filar w kościele oo. Bernardynów. Wiść ta dotarła do metropolity lwowskiego, który w piśmie z dnia 21 października upomniał zakonny Urząd

11 Emil Tarnawski (1841–1891) – ur. w Samborze, absolwent prawa, pracownik magistratu we Lwowie 1864–1891, powszechnie ceniony i szanowany urzędnik, zm. 18 VI 1891 r. ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 551, Pismo Ludwiki Tarnawskiej do oo. Bernardynów we Lwowie, Lwów 18 II 1892; „Kronika. † Emil Tarnawski”, *Dziennik Polski* 169 (1891): 2.

12 *Ibidem*.

13 Projekt epitafium autorstwa Juliusza Markowskiego – patrz aneks fotograficzny niniejszego artykułu.

14 ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 551, Decyzja Dyskretorium oo. Bernardynów we Lwowie, Lwów 22 III 1892.

15 APB, sygn. XXII-1-2, 1039, Pismo Konsystorza Metropolitalnego do o. Bonifacego Jastrzębskiego kustosa konwentu we Lwowie, Lwów 28 III 1892.

Parafialny p.w. św. Andrzeja, że dotąd wymogu rozporządzenia nie spełnił i nie przedstawił projektu tablicy, jej treści i wymaganej zgody konserwatorskiej i wezwał do nadrobienia zaległości¹⁶.

Pismo hierarchy spowodowało szybką reakcję inicjatorów, którzy zdołali w krótkim czasie uzyskać pozytywną zgodę konserwatora zabytków Władysława Łozińskiego oraz bernardynów. Wobec tego na dwa dni przed odsłonięciem zwrócili się oni z prośbą do Konsystorza lwowskiego o zaaprobowanie projektu i tym samym całego przedsięwzięcia. Do wniosku dołączono także odręczny projekt¹⁷. Właśnie z uwagi na nagłący czas Konsystorz jeszcze tego samego dnia wydał pozytywną decyzję, kierując ją bezpośrednio do oo. Bernardynów¹⁸.

6 listopada 1898 r. we Lwowie zmarł powszechnie szanowany i ceniony nauczyciel gimnazjalny, pedagog i inspektor szkół średnich dr Zygmunt Samolewicz. Po jego śmierci pod kierownictwem wykładowcy Uniwersytetu Lwowskiego i jednocześnie prezesa miejscowych towarzystw pedagogicznych prof. Antoniego Kaliny utworzony został komitet, który powziął myśl uczczenia zasług dr. Samolewicza poprzez wmurowanie okolicznościowej tablicy we wnętrzu kościoła oo. Bernardynów. W tym celu zebrał on kwotę 800 zł reńskich i uchwalił realizację inwestycji. Wykonaną już tablicę¹⁹ z marmuru belgijskiego z medalionem wykonanym z marmuru kararyjskiego przedstawiającym wizerunek zmarłego obejrzał i zatwierdził, zgadzając się na wmurowanie, konserwator Jan Bołoz Antoniewicz. Wobec tego komitet zwrócił się pisemnie do Konsystorza z prośbą o zgodę na zamontowanie²⁰. Notatkę na odwrocie pisma zredagował osobiście abp Seweryn Morawski, który napisał, że zmarły „należał do rzędu praktykujących katolików i przekonania katolickie spokojnie, ale stanowczo manifestował”. Dodawał też, że tablicę osobiście już widział, zgadza się z jej treścią i wyglądem. W oddzielnym koncepcie zwrócił się do o. kustosa klasztoru oo. Bernardynów

16 ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 581, Koncept pisma abp. S. Morawskiego do Urzędu Parafialnego p.w. św. Andrzeja we Lwowie, Lwów 21 X 1897.

17 Projekt i pismo przewodnie zachowały się uszkodzone, dlatego też zrezygnowano tutaj z ich publikacji. ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 581, Pismo Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” do Konsystorza Metropolitalnego we Lwowie, Lwów 23 X 1897.

18 Koncept pisma Konsystorza Metropolitalnego do Urzędu Parafialnego p.w. św. Andrzeja we Lwowie, Lwów 23 X 1897 [na odwrocie ww. pisma].

19 Zaprojektował ją prof. Adolf Wiktor Weiss, a wykonał artysta rzeźbiarz Tadeusz Dykas.

20 ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 599, Pismo prof. Antoniego Kaliny do Konsystorza Metropolitalnego we Lwowie, Lwów 5 IV 1900.

we Lwowie z informacją o własnej zgodzie i odesłał mu załączoną do pisma opinię konserwatora²¹.

W dniu 21 maja 1900 r. nastąpiło odsłonięcie tej tablicy, wmurowanej w lewą nawę świątyni. Na uroczystość przybyła młodzież gimnazjalna, zjawili się także dawni uczniowie i koledzy zmarłego. O godz. 11.00, przy głównym ołtarzu, kanonik lwowskiej Kapituły Katedralnej ks. Zygmunt Lenkiewicz odprawił w licznej asystencji duchowieństwa nabożeństwo żałobne w obrządku łacińskim, a przy ołtarzu bocznym katecheta ks. Antoni Kodecki w obrządku greckokatolickim. Liturgię ubogacił śpiewem chór gimnazjalny. Po Mszy św. została odsłonięta i poświęcona omawiana tablica. Dopełnieniem wydarzenia miało stać się zaplanowane na 24 maja t. r. w auli gimnazjum im. Franciszka Józefa okolicznościowe posiedzenie lwowskiego koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, z wystąpieniem posła Sejmu Krajowego Józefa Ostoi-Soleskiego poświęconym dr. Samolewiczowi²².

W dniu 26 maja 1904 r. odkryto przy okazji rekonstrukcji zbutwiałych stall w prezbiterium bernardyńskiej świątyni epitafium dedykowane Zofii Bronowskiej, zmarłej w 1678 r., fundacji męża. Zostało ono z powodu planu ustawienia w tym miejscu nowych przeniesione na ścianę w krużganku zakonnym²³. O fakcie odnalezienia i przenosin niewiele wiadomo, gdyż nie zdołano odnaleźć żadnej dokumentacji w zasobach lwowskiego Konsystorza ani też nie wspominają o nim dokumenty w archiwum oo. Bernardynów.

W tym samym roku kanonik lwowski ks. Adam Stefan Sapieha stał się inicjatorem powstania i fundatorem tablicy pamiątkowej dedykowanej Janowi Fryderykowi Sapiesz – zmarłemu w 1664 r. i pochowanemu w podziemiach świątyni pisarzowi polnemu koronnemu. Z krótkiej wzmianki dowiadujemy się jedynie, że w 1904 r. wystąpił on do zakonników z prośbą o zgodę na wmurowanie, a w kolejnym, że inwestycja została zrealizowana²⁴.

Innym przykładem zachowanej dokumentacji dotyczącej lwowskiego kościoła zakonnego jest fundacja tablicy pamiątkowej ku czci

21 Koncept pisma abp. S. Morawskiego do o. kustosa, Lwów 7 IV 1900 [na odwrocie ww. pisma].

22 „Kronika. Pamięci Z. Samolewicza”, *Gazeta Narodowa* 140 (1900): 2; „Kronika. Pomnik Zygmunta Samolewicza”, *Czas (wydanie wieczorne)* 134 (1900), 3; „Zygmunt Samolewicz”, *Nowa Reforma* 115 (1900): 3.

23 „Z kościoła O.O. Bernardynów we Lwowie”, *Wiek Nowy* 884 (1904): 6; Golichowski, *Kościół oo. Bernardynów*, 40–41.

24 APB, Liber vitae seu catalogus fundatorum confratrum et benefactorum conventus Leopoliensis sygn. XXII-a-1, k. 59; Golichowski, *Kościół oo. Bernardynów*, 40.

dr. Tadeusza Skałkowskiego²⁵. Inicjatorami tegoż przedsięwzięcia byli pracownicy Banku Zaliczkowego we Lwowie, a pod wnioskiem podpisali się imieniem Prezydium Rady Nadzorczej jego dyrektorzy: Władysław Terenkoczy i Gwido Ruszczyński. Jesienią 1911 r. zwrócili się oni do abp. Józefa Bilczewskiego z prośbą o zgodę na umieszczenie tablicy w świątyni oo. Bernardynów, wskazując przy tym na liczne osiągnięcia zmarłego oraz fakt, iż przez 30 lat życia mieszkał on na terenie ich parafii zakonnej. Adresaci wskazywali, że jego zasługi w krzewieniu i wprowadzaniu w życie idei spółdzielczości i samopomocy gospodarczej, bezinteresowna i gorliwa praca w poczuciu spełnienia powinności obywatelskiej, także na rzecz sprawy polskiej, oraz wprowadzony i kontynuowany zwyczaj przeznaczania z corocznych nadwyżek bilansowych pokaźnej kwoty na budowę kościołów i kaplic oraz na instytucje dobroczynne i narodowe, zasługują na podkreślenie i uznanie. Dodatkową formą upamiętnienia, poza tablicą, stał się fakt utworzenia przez Radę Nadzorczą tegoż banku „wieczystej dobroczynnej fundacji Jego imienia”²⁶.

W odpowiedzi na przesłaną 2 grudnia 1911 r. prośbę, w imieniu Konsystorza, bp Władysław Bandurski wyraził wstępną zgodę na jej wmurowanie, ale udzielenie ostatecznej uzależnił od przedłożenia Konsystorzowi dosłownego napisu, informacji od oo. Bernardynów o braku z ich strony sprzeciwu oraz aprobatę grona konserwatorów co do sposobu wykonania tablicy i jej usadowienia²⁷. Powyższe wymagania, pomimo posiadania ustnej zgody zakonników na wmurowanie, z nieznanych przyczyn, nie zostały dopełnione co najmniej do lutego 1914 r., bowiem dopiero wówczas inicjatorzy przedsięwzięcia przedłożyli zgodę konserwatora zabytków oraz projekt tablicy i napisu. Zlecieli też wykonanie tablicy i pisemną zgodę oo. Bernardynów²⁸.

Pomimo daleko posuniętych zabiegów przynajmniej do grudnia 1914 r. tablica nie powstała. W dniu 16 grudnia t. r. syn zmarłego – adwokat krajowy we Lwowie dr Mieczysław Skałkowski, w odpowiedzi na

25 Tadeusz Skałkowski (1845–1909) – uczestnik powstania styczniowego 1863–1864, adwokat krajowy we Lwowie, właściciel dóbr, długoletni poseł na Sejm Krajowy we Lwowie, współzałożyciel w 1871 r. oraz członek Rady Nadzorczej Towarzystwa Zaliczkowego we Lwowie, prezes Rady Nadzorczej Banku Zaliczkowego we Lwowie 1885–1909. Zbigniew Frasz, „Tadeusz Skałkowski”, w *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37 (Warszawa–Kraków: UW, 1996–1997), 654–657.

26 ALKMK, Akta Konsystorskie, sygn. 756, Pismo dyrekcji Banku Zaliczkowego we Lwowie do abp. J. Bilczewskiego, Lwów XI/XII(?) 1911.

27 Koncept pisma bp. W. Bandurskiego do dyrekcji Banku Zaliczkowego we Lwowie, Lwów 3 I 1912 [na odwrocie ww. pisma].

28 ABK, sygn. XXII-1-2, 1041–1044, Pismo dyrekcji Banku Zaliczkowego we Lwowie do Przełożenia konwentu oo. Bernardynów we Lwowie, Lwów 9 II 1914.

nieznane wcześniejsze pismo lwowskiego konwentu oo. Bernardynów zgadzał się pod nieznanymi warunkami na umieszczenie tablicy w krużganku kościoła, ale wymagało to jeszcze zgody abp. Józefa Bilczewskiego. Prosił jednak kustosa konwentu o odesłanie mu sygnowanej przez dr. Aleksandra Czołowskiego pozytywnej decyzji konserwatorów, aby mógł ją przedłożyć metropolicie²⁹. Dalsze jednak poczynania w kierunku realizacji pozostają nieznane, choć niektórzy autorzy uważają, że tablica ostatecznie została odsłonięta³⁰. W dniach 26 września i 14 listopada 1914 r. Adam Skalkowski spotkał się z abp. Bilczewskim, ale przedmiotem rozmowy stały się tematy związane z wydawaniem „Gazety Niedzielnej” i „Gazety Narodowej” we Lwowie³¹.

Nieliczne tablice zamontowane w XIX i XX wieku w innych niż kościół miejscach, a mianowicie w zabudowaniach klasztornych oo. Bernardynów, nie wymagały najprawdopodobniej zgody władz archidiecezji, poza – rzecz jasna – samymi zakonnikami oraz zapewne urzędem konserwatorskim. Jednakże takich pamiątek można doliczyć się zaledwie dwóch, a ich powstanie łączy się wyłącznie z okresem międzywojennym.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w społeczeństwie polskim pojawił się szereg inicjatyw mających na celu upamiętnienie w formie tablic lub pomników ważnych wydarzeń i postaci z okresu walk wolność w okresie powstań narodowych lub wojen z lat 1914–1920. Wśród nich pojawiła się m.in. idea postawienia w Świsłoczy pomnika dyktatora powstania styczniowego Romualda Traugutta w 60. rocznicę jego śmierci, a na gruncie lwowskim umieszczenia okolicznościowej tablicy mu dedykowanej na ścianie bocznej dzwonnicy przy kościele oo. Bernardynów we Lwowie. W tym celu powołano komitet, w skład którego do honorowego prezydium weszli: wojewoda lwowski Stanisław Zimny, gen. Juliusz Malczewski i prezydent Lwowa Józef Neumann. Dzięki podjętym staraniom 28 września 1924 r. odbyła się uroczystość odsłonięcia okolicznościowej tablicy, w której wzięli udział minister spraw wojskowych Władysław Sikorski z generalicją, uczestnicy powstania styczniowego, przedstawiciele władz, imieniem komitetu obchodu 61. rocznicy powstania styczniowego we Lwowie prezes Towarzystwa Uczestników Powstania 1863/1864 prof. Leon Syroczyński oraz prezydent miasta Lwowa Józef Neumann, który imieniem miasta objął opiekę nad tablicą

29 ABK, sygn. XXII-1-2, 1045–1046, Pismo M. Skalkowskiego do o. Kustosa klasztoru we Lwowie, Lwów 16 XII 1914.

30 Betlej, *Kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła*, 28.

31 ALKMK, b. sygn., Dzienniczek abp. Józefa Bilczewskiego 1900–1923 [kopia w posiadaniu autora].

pamiątkową. Obchód zakończył się odegraniem Roty przez orkiestrę 40 pp oraz wpisaniem się uczestników do księgi pamiątkowej³².

W dniu 4 października 1935 r. metropolita lwowski abp Bolesław Twardowski odprawił uroczystą Mszę św. w kościele oo. Bernardynów, po której odbyła się uroczystość odsłonięcia tablicy pamiątkowej ku czci prof. Oswalda Balzera przy wejściu do Archiwum Bernardyńskiego mieszczącym się w gmachu klasztoru, w którym zmarły przepracował 42 lata. Zorganizował ją komitet złożony z grona jego kolegów szkolnych, przyjaciół i uczniów pod przewodnictwem Stanisława Niezabitowskiego. Hierarcha osobiście odsłonił tablicę, w serdecznych słowach podzielił się własnymi wspomnieniami o zmarłym oraz naświetlił jego działalność naukową i społeczną. W uroczystości licznie uczestniczyli przedstawiciele świata nauki oraz grono profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza z rektorem prof. Janem Czekanowskim³³.

Z wymienionych lub omówionych w powyżej tablic i epitafiów nie zachowały się do dzisiaj te poświęcone Ludwikowi Kalinowskiemu, Mieczysławowi Romanowskiemu, Probusowi Barczewskiemu, Romualdowi Trauguttowi i Oswaldowi Balzerowi. Dokładny czas i przyczyny ich usunięcia, zapewne po 1939 r., pozostają nieustalone, choć można domyślać się, że ich wspólnym mianownikiem pozostają w większości związki upamiętnionych z państwem rosyjskim.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum im. Abp. Eugeniusza Baziaka w Krakowie

Akta Konsystorskie – sygn.: 551, 581, 599, 756.

Brak sygn. – Dzienniczek abp. Józefa Bilczewskiego 1900–1923.

32 „Ku czci Romualda Traugutta”, *Kurier Lwowski* 14 (1924): 3–4; „Odsłonięcie tablicy ku czci Romualda Traugutta”, *Gazeta Lwowska* 223 (1924): 7; 225 (1924): 3–4; „Odsłonięcie tablicy ku czci Traugutta”, *Kurier Lwowski* 225 (1924): 3; „Uroczystości lwowskie”, *Robotnik* 267 (1924), 3; „Pamięci R. Traugutta”, *Słowo Polskie* 260 (1924): 8; „Odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku czci Romualda Traugutta”, *Słowo Polskie* 265 (1924): 7.

33 Treść tablicy brzmiała: „Tu działał przez pół wieku Dr. Oswald Balzer (ur. 23. I. 1858, zm. 11. I. 1933), Profesor Uniwersytetu im. J. K. Dyrektor Archiwum Ziemińskiego, Twórca i Prezes Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Szlachetny Obywatel, Wielki Uczony, Znakomity Nauczyciel. Genealogia Piastów – List otwarty do Mommsena – Morskie Oko – Królestwo Polskie”. „Kronika miejska. Odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku czci śp. prof. Balzera”, *Gazeta Lwowska* 227 (1935): 2; „Ku czci Wielkiego Uczzonego-Obywatela”, *Kurier Lwowski* 275 (1935): 8.

Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie

Sygn. XXII-a-1 – Liber vitae seu catalogus fundatorum confratrum et benefactorum conventus Leopoliensis (kopia) 1460–1754.

Sygn. XXII-1-2 – Akta dotyczące gmachu kościelnego Bernardynów we Lwowie i jego wyposażenia 1687–1946.

Źródła drukowane

Czas (wydanie wieczorne), 1900.

Dziennik Polski, 1891.

Gazeta Lwowska, 1908, 1924.

Gazeta Narodowa, 1900.

Kurier Lwowski, 1924.

Kurier Polski w Paryżu, 1884.

Nowa Reforma, 1900.

Robotnik, 1924.

Słowo Polskie, 1924, 1935.

Wiek Nowy, 1904.

„Umieszczanie samowolne pomników i tablic pamiątkowych w kościołach i kaplicach publicznych wzbronione”, Lwów, 21 VI 1888, *Kurenda* 8 (1888): 58.

Książki i monografie

Barański Franciszek, *Przewodnik po Lwowie* (Lwów: nakł. Księgarni H. Altenberga, 1904).

Dunin-Borkowski Jerzy, *Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich* (Lwów: nakł. Księgarni H. Altenberga, 1908).

Golichowski Norbert, *Kościół oo. Bernardynów we Lwowie* (Lwów: nakł. Klasztoru, 1911).

Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej (Lwów: druk Wł. Łozińskiego, 1894).

Orłowicz Mieczysław, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie* (Lwów: Książnica Atlas, 1925).

Schneider Antoni, *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym [...]*, t. 1 (Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1871).

Schneider Antoni, *Przewodnik po Lwowie* (Lwów: nakł. księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1875).

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 5, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski (Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1884).

Rozdziały w monografiach

Betlej Andrzej, „Kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła i klasztor OO. Bernardynów”, w *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. Jan K. Ostrowski, cz. 1: *Kościóły i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego (2)*, t. 20 (Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2012).

Fras Zbigniew, „Tadeusz Skalkowski”, w *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37 (Warszawa–Kraków: UW, 1996–1997).